

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Martynty Plucińskiej - Nowak
„Status i oblicza mediacji w społeczeństwie polskim. Studium socjologiczne”

napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Zbigniewa Woźniaka,

Poznań 2019 r.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Martynty Plucińskiej- Nowak jest pracą obszerną, liczącą wraz z aneksami, ponad 370 stron, a przy tym wnikliwą monografią instytucji mediacji oraz procesów instytucjonalizacji mediacji w polskim społeczeństwie. Praca składa się z sześciu rozdziałów poprzedzonych krótkim wstępem, z podsumowania, wykazu tabel, wykresów i schematów, wykazu skrótów, bibliografii oraz obszernego, liczącego ponad 50 stron aneksu, w którym zawarto pięć załączników: 1. Przegląd wybranych definicji mediacji, 2. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora Społecznej Rady ADR, 3. Kodeks etyczny mediatorów w Polsce, 4. Zestawienie źródeł i materiałów stanowiących podstawę analizy przedsięwzięć upowszechniania mediacji w Polsce oraz 6. Metodologiczne podstawy własnych badań terenowych, który jest odpowiednikiem części metodologicznej w większości teoretyczno-empirycznych rozpraw doktorskich o typowej strukturze (część teoretyczna, metodologiczna i empiryczna).

Obszerna bibliografia liczy 302 pozycje, z czego 42% to publikacje w języku angielskim. Ponadto Autorka wykorzystała 17 artykułów i informacji prasowych na temat mediacji ze źródeł internetowych (w języku polskim), natomiast dokonała znacznie szerszego przeglądu interesujących ją materiałów z tych źródeł, gdyż wskazała na wykorzystanie 62 stron internetowych. Wśród wykorzystanych źródeł znalazło się także 6 komunikatorów i raportów z badań (m. in. badania przeprowadzone przez OBOP, GUS, a także raporty przygotowane na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz badania ewaluacyjne), 18 ekspertyz, projektów, sprawozdań i informacji z działalności instytucji mediujących. Ponadto doktorantka poddała wnikliwej analizie zawartość 58 aktów prawa europejskiego i polskiego, w aspektach uwzględnionych w przygotowanej rozprawie. Ten obszerny zasób źródeł, umiejętnie wykorzystanych w poszczególnych rozdziałach rozprawy doktorskiej przez Autorkę, potwierdza bardzo dobre zorientowanie Doktorantki w omawianej problematyce. Należy również podkreślić czytelną strukturę wątków podejmowanych w poszczególnych rozdziałach oraz przejrzystą i dobrze opracowaną graficznie strukturę załączników zamieszczonych w aneksie.

Ocena pracy

Zagadnienie mediacji usytuowanej w bardzo szerokiej perspektywie jej potencjalnych i rzeczywistych zastosowań (mediacje w sporach zbiorowych, w sprawach karnych, w sprawach nieletnich sprawców czynu karalnego, w sporach konsumenckich, w organach administracji publicznej, w sprawach cywilnych, gospodarczych, pracowniczych oraz w sprawach rodzinnych), było wielkim wyzwaniem, któremu Autorka rzeczywiście podolała.

W poszczególnych rozdziałach pracy Autorka odsłaniała istotne z socjologicznej perspektywy aspekty instytucji mediacji oraz ważne aspekty procesów jej instytucjonalizacji we współczesnym społeczeństwie polskim. Rozdział pierwszy zawiera nieco „szkolną” narrację na temat klasycznych i współczesnych ujęć konfliktu w socjologii (podrozdziały 1.1. oraz 1.2.), widoczny jest brak wyboru przez Doktorantkę perspektywy narracji, dominuje chronologiczne przedstawienie autorskich koncepcji, wzbogacone komentarzami uznanych teoretyków (J. Mucha, J. Szacki, J. H. Turner i in.). Ale już dalsze części pierwszego rozdziału: 2. „Konceptualizacja konfliktu” i 3. „Eksplanacyjna użyteczność kategorii sporu”, ujawniają te wymiary konfliktu społecznego (strukturalny, behawioralny, psychospołeczny), które Autorka traktuje jako komplementarne i konsekwentnie odnosi się do nich, w ramach przyjętych założeń, na kolejnych etapach pracy badawczej. W tej części zabrakło pogłębionej analizy relacji między konfliktami, a interesami oraz konfliktami, a władzą.

Należy podkreślić, że w dalszych częściach pracy doktorskiej Doktorantka konsekwentnie stosowała przyjętą definicję mediacji, jako szczególnego, konsensualnego i niewładczego sposobu interwencji w konflikty i spory. Definicja ta została doprecyzowana w rozdziale drugim rozprawy „Metody interwencji w konflikty i spory” oraz interesująco umiejscowiona na tle innych typów interwencji w konflikty i spory. Doktorantka w tym rozdziale przeprowadza rozróżnienie „reakcji na konflikt” od „reagowania w sytuacji konfliktowej” (pkt. 1.2.) oraz analizuje przypadki takich reakcji i ich warianty (schemat 1 str. 171). Ponadto uzasadnia konieczność odróżnienia interwencji od ingerencji (pkt. 2.1., s. 74 i następne). Sprawnie uzasadnia przyjętą definicję mediacji, a jej użyteczność ukazuje w trakcie analiz kontinuum rozwoju i rozpowszechniania Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów. Interesująco przy tym omawia przykłady zastosowań tych alternatywnych metod od roku 1800 p.n.e., na terenach Mezopotamii do czasów współczesnych (tabela 2, s. 98-100), nawiązując do amerykańskich źródeł.

W rozdziale trzecim pt. „Istota i oblicza mediacji” Autorka rozprawy charakteryzuje interesująco sześć istotnych aspektów niewładczej interwencji: mediacja jako niewymuszone pośrednictwo, mediacja jako pośrednictwo profilowane, jako aranżowanie współpracy, jako

negocjacje asekurowane, jako wspomagany proces porozumienia, jako procedura oraz instrument prawny. Rozdział ten, w którym zobrazowano konstrukcję instytucji mediacji poprzez wskazanie istotnych sposobów kategoryzacji i podziałów mediacji, obowiązujących w niej zasad oraz pełnionych przez nią funkcji, zawiera również dobre wprowadzenie do dalszych analiz procesów instytucjonalizacji mediacji. Autorka omawia w ramach wątku wprowadzenia do instytucjonalizacji mediacji, przyjęcie standardów prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów funkcjonującą przy Ministrze Sprawiedliwości RP. Kolejny, czwarty rozdział, zatytułowany „Trajektorie wdrażania mediacji w polski system prawny”, to wnikliwa diagnoza procesów instytucjonalizacji mediacji, w zróżnicowanych przestrzeniach i kontekstach społecznych. Jest to bardzo dobrze zrealizowane przedsięwzięcie badawcze, oparte o nie do końca wyartykułowany i przybliżony Czytelnikowi, ale skonstruowany przez Autorkę, model analizy danych zastanych. Pomimo tego mankamentu, przeprowadzone analizy kondycji mediacji i jej form, w sporach zbiorowych, w sprawach karnych, w sprawach nieletnich sprawców czynu karalnego, w sporach konsumenckich, w organach administracji publicznej, w sprawach cywilnych, gospodarczych, pracowniczych oraz w sprawach rodzinnych, zaowocowały wnioskami, które mają istotną wartość poznawczą dla zobrazowania kondycji instytucji mediacji, jak również dla kształtowania warunków jej upowszechnienia przez tworzenie praktyk społecznych.

Rozdział piąty „Upowszechnienie mediacji w społeczeństwie polskim”, zawiera szczegółowy przegląd strategii, programów i przedsięwzięć, podejmowanych intencjonalnie przez różne, wskazane z nazwy podmioty, jak również przegląd działalności publikacyjnej i wydawniczej oraz popularyzowanie mediacji w mediach. W tych rozdziałach rzetelnym ustaleniom Autorki zabrakło osadzenia przygotowanego opisu w socjologicznej teorii zmiany społecznej. W mojej ocenie, zgromadzony materiał można zinterpretować w perspektywie przyjmowanej przez Raymonda Boudona¹, powołując się na systemy funkcjonalne oraz systemy współzależności.

Ostatni rozdział w strukturze pracy „Status mediacji w społeczeństwie polskim”, zawiera analizę wyników dwu badań własnych, przeprowadzonych na próbach reprezentatywnych. Metodologiczne podstawy badań własnych Autorka przedstawiła w załączniku 5, zamieszczonym w aneksie na s. 43-57 (aneks ma odrębną numerację, co w przypadku tej pracy wydaje się być zabiegiem uzasadnionym). Podstawy metodologiczne

¹ Por. R. Boudon, *Logika działania społecznego*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2009.

przeprowadzonych badań własnych (ilościowych i jakościowych) zostały przedstawione w załączniku w sposób syntetyczny, są one dobrze skonceptualizowane i uzasadnione, zawierają konieczne elementy postępowania badawczego, w tym autorskie narzędzia, które zostały starannie przygotowane, zarówno dla komponentu ilościowego², jak i jakościowego zaprojektowanego badania. Badania zostały przeprowadzone na terenie całego kraju, w latach 2013-2015, przy wsparciu finansowym IS WNS UAM. Starannie dobrano próby reprezentatywne (1020 osobowa dla komponentu ilościowego, 24 osobowa dla komponentu jakościowego). Uwaga ta dotyczy fragmentu przeprowadzonych badań, których wyniki Doktorantka zrelacjonowała i interesująco zinterpretowała, odwołując się do rezultatów innych (cudzych) badań, w ostatnim rozdziale swej dysertacji „Status mediacji w społeczeństwie polskim”. Natomiast, jak wspomniałam, zabrakło prezentacji modelu analizy danych zastanych, które wykorzystano do opracowania wcześniejszych rozdziałów.

W podsumowaniu (s. 273-275) Doktorantka w sposób nazbyt ogólny ustosunkowała się do podjętej problematyki badawczej, aczkolwiek liczne uwagi, zamieszczone w poszczególnych rozdziałach rozprawy, ukazują bogactwo poczynionych przez Nią spostrzeżeń, a przy tym duże umiejętności interpretacji wyników badań cudzych i własnych.

Całość części merytorycznej (od pierwszego do szóstego rozdziału tej rozprawy) zwieńczono interesującym komentarzem, dotyczącym przyszłości mediacji, który zatytułowano „Zakończenie” (s. 276-280). W tym właśnie fragmencie Autorka wyraźnie odwołuje się do pojęcia instytucjonalizacji mediacji (s. 276).

Podsumowanie i konkluzja.

Poddana ocenie dysertacja doktorska mgr Martyny Plucińskiej-Nowak sytuuje się w polach zainteresowania kilku subdyscyplin socjologicznych, w tym: socjologii konfliktu, socjologii prawa, socjologii zmiany społecznej, socjologii instytucji oraz socjologii zawodów. Jasno wyartykułowany związek mediacji i konfliktu, w pierwszym rozdziale recenzowanej dysertacji, powinien zostać uzupełniony o krytyczną analizę instytucji mediacji oraz procesów jej instytucjonalizacji. Ten problem Autorka zauważa i sygnalizuje w

² W ramach komponentu ilościowego zrealizowano sondaż typu omnibus, przeprowadzony techniką ankietarskich wywiadów osobistych wspomaganych komputerowo (CAPI), Percepcję użyteczności mediacji ustalono na reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski. Komponent jakościowy został zrealizowany techniką indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI), co umożliwiło Autorce omówienie statusu i znaczenia mediacji w opiniach mediatorów oraz pozwoliło ustalić niektóre cechy środowiska zawodowego mediatorów w Polsce.

podsumowaniu dysertacji. Paradoxem jest, że w przeprowadzonej analizie właśnie te nie do końca nazwane wątki, Doktorantka – w mojej opinii – zdecydowanie wyeksponowała.

Ta najważniejsza uwaga krytyczna nie zmienia mojej bardzo dobrej oceny poczynionych wysiłków i ich rezultatu, w postaci autorskiej propozycji teoretyczno-empirycznego oglądu praktyki mediacji, z tym zastrzeżeniem, że perspektywa teoretyczna powinna zostać przez Doktorantkę uzupełniona.

Niewątpliwą wartością tej pracy jest ukazanie pogłębionego obrazu kształtującej się w zróżnicowanych praktykach społecznych instytucji mediacji oraz barier i trudności w jej zakorzenieniu. Walory przygotowanej dysertacji:

- pionierska socjologiczna analiza instytucji mediacji,
- wnikliwe analizy praktyk mediacyjnych w różnych kontekstach społecznych,
- wskazanie na funkcje jawne i ukryte mediacji,
- analiza kształtującego się środowiska zawodowego mediatorów,
- obszerna, aktualna, w znacznym stopniu obcojęzyczna bibliografia, wykorzystana w pracy,
- bardzo dobre zorientowanie Autorki w prawnych aspektach mediacji,
- Jej determinacja w pozyskaniu wartościowego materiału empirycznego do analizy danych zastanych,
- skrupulatność Autorki w analizie materiały, co widoczne jest w starannie przygotowanych, licznych i w większości bardzo obszernych przypisach (w liczbie 853) – są to najważniejsze, w mojej ocenie, mocne strony rozprawy doktorskiej mgr Martynty Plucińskiej-Nowak.

Najważniejsze mankamenty wyliczyłam charakteryzując zawartość poszczególnych rozdziałów. Ponadto, nie ukrywam, że trudności sprawiało mi posługiwanie się przez Autorkę nadmiernie złożonymi zdaniami i ignorowanie znaków interpunkcyjnych (zwłaszcza przecinków). Korekty wymaga również styl wypowiedzi (zwłaszcza w pierwszym rozdziale), powtarzanie się niektórych zwrotów.

Przed opublikowaniem tej rozprawy, do czego Autorkę zachęcam, proponuję bardziej krytycznie i w sposób pogłębiony, przestudiować ponownie kwestie teoretyczne, odnoszące się m. in. do definiowania instytucji i procesów instytucjonalizacji, a także definiowania środowiska zawodowego.

Podsumowując stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr M. Plucińskiej-Nowak jest pionierską, interesującą, wartościową, a przy tym kompleksową próbą analizy tworzącej się instytucji społecznej, procesów instytucjonalizacji rozproszonych praktyk społecznych, budowanych wokół konsensualnego i niewładczego sposobu interwencji w konflikty i spory, analizą nowych modeli interwencji w konflikty i spory, wstępną diagnozą słabo rozpoznanego zjawiska - społecznego wpływu tych praktyk na funkcjonowanie i organizację państwa, a także interesującym przyczynkiem do diagnozy tworzącego się nowego środowiska zawodowego mediatorów.

Rozprawa ta spełnia z naddatkiem, mimo zasygnalizowanych mankamentów, wymagania stawiane pracom doktorskim. Wnoszę o dopuszczenie Autorki na tej podstawie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Proponuję również wyróżnienie Autorki, w postaci rekomendacji pracy doktorskiej do druku, po uzupełnieniach i korektach.

Dr hab. Prof. UAM w Poznaniu Dobroniega Trawkowska

Poznań 26.05.2019 r.